

Eski Yunan Tarihine Giriş: 9. Dersin Metni

4 Ekim 2007

1. Bölüm: Sparta ve Köklerine Giriş

Profesör Donald Kagan: *Polisin* ortaya çıkışı ve gelişmesi hakkında yaptığımız tartışmaya devam ediyoruz ve Yunanca uygun terimi kullanırsak, Lakedaimon, işte uygun olan terim bu, ama buranın başkenti Sparta'ydı ve insanlarına da Spartalılar deniyordu, işte şimdi bu konuya geldik. Tamam, Sparta ve Spartalılar hakkında konuşacağız artık. Sparta'ya geldiğinizde, neredeyse büyük harflerle yazmak istersiniz adını, hatta harflerin aralarına yıldız dahi koymak istersiniz. Hani *polis*in yeni bir düzeye çıkması gibi bir durum bu; burada *polis*in oluşmasında etken kuramsal ve psikolojik öğelerin yeni bir boyuta ulaşmış olması söz konusu; Sparta'da bunların o kadar çok yoğunlaştığını görüyoruz ki, sanki ortaya çıkan başka bir şey. Başka Yunanlıların da böyle düşündüğünü farz edebiliriz. Sparta'nın akıllarında, hayallerinde olan yeri başkaydı. Spartalılara çok büyük hayranlık beslemekteydi herkes, çünkü Spartalılar, *polis*in bir Yunan erkeği için hayatın merkezini oluşturduğu inancıyla *polis* kavramını ekstrem boyutlara taşıyıp *polisle* bağlantılı erdemleri geçekten ekstrem boyutlara getirmişlerdi. Ne denli hayran olurlarsa olsunlar, bu hayranlık Spartalılar kadar yaşayacak denli değildi, çünkü bunun bedeli gerçekten çok ağırdı.

Spartalılar'ın yaşamına bakarken hatırlamamız gereken bir şey daha, onların 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar olan dönemde filozoflar için bir çeşit örnek oluşturduklarıdır. Aslında burada Platon ve Aristoteles'den bahsediyorum, ideal *polisler* hakkındaki fikirlerini Spartalılara dayanarak oluşturmuş olsalar da, bunlara dayanarak çeşitlemeler kurgulamış olsalar da, aynı zamanda onları oldukça eleştirmişlerdi de. Doğallıkla bu da Spartalılar hakkında oluşan fikir ve duygulara katkıda bulunmuştu; bir de Sparta'nın 6. yüzyılda *polislerin* en güçlü olanı olarak ortaya çıkması var ve söz konusu Sparta'nın bu uluslararası organizasyonların ilki olarak adlandırılabilen ittifak güçlerinin ilk kalıcı lideri olması da yer alır, yani bununla bağlantılı olarak şehrin pratik bir konumu da bulunmaktaydı. Spartalılar en güçlü olan *polis* durumuna gelmişti ve bu dönemden Pers Savaşları'na dek Yunanistan'ın en önemli *polisini* kurmuşlardı.

Öncelikle Sparta'nın nasıl ortaya çıktığına ve bu konumuna eriştiğine bakmamız uygun olacaktır ve bir kez daha söylemeliyim ki, elimizdeki çok az bir veriden yola çıkmak durumundayız; ama bu şimdiye kadarki verilerden daha fazladır, yine de ağırlıklı olarak bahsettiğimiz bu dönemden sonraki yazılı kaynaklardan faydalanmak zorundayız, çünkü bu döneme ait veriler çok az, biraz arkeolojik buluntu da olsa elimizde, buna dayanarak tam bir şey söylemek olası değil. Tabii bu durumda ortaya atılanlar tartışmaya açık olacaktır ve bu konulardaki fikirler birbirinden biraz farklıdır. Size anlatacağım bu konularda en fazla kabul edilen fikirler, ama yine de yeni verilerin çıkmayacağı, bunların yeni fikirlere çanak açmayacağı ve önümüzdeki tablonun ciddi biçimde değişmeyeceği

anlamına gelmez. Kitaplarınızdan da görebilirsiniz ki, özellikle bir soru konusunda henüz kesinlikle anlaşmaya varılmış değil, bu da Sparta'nın nasıl ve ne zaman ortaya çıkmış olduğudur, ama yine de genel anlamda fikirleri ele alacağız. Şimdi bu konudaki en çok kabul edilen varsayımı ele alacağım.

Hikayeye göre Karanlık Çağ'ın başında Peloponnessos'a bakarsak, yani Dor akınlarının burayı ele geçirmesinden önceki döneme, burada Yunanlıların oturduğunu görürüz ve bunlar Miken Dönemi'nde konuşulan ve Yunanca ile bağlantılı bir dil olan Akha şivesiyle Yunanca konuşan boylardan gelmekteydi. Ama tarihe baktığımızda, yani *polis*i ilk *polis* yapan insanların dönemine baktığımızda, bunların daha farklı bir şeyler yaptığını görüyoruz. Dorlar'ın Miken dünyasının yıkılmasından sonra bir zamanda Peloponnessos'a gelmiş olduğunu ve neredeyse burada her tarafa egemen olduklarını görüyoruz. Yani Sparta olarak adlandırdığımız kavramla ilk karşılaştığımızda Dorların kontrolüyle yüz yüze gelmekteyiz ve kontrol altında olan Yunanlıların da çeşitli düzeylerde kontrolde tutulduğunu görmekteyiz, onların Spartalıların boyundurluğu altına girmiş Akhalılar olduğunu tahmin etmekteyiz. Çok erken dönemlerden itibaren *helot*lardan bahsedildiğini görebiliriz; *helot*un ne olduğunu anlatmak aslında çok da kolay değil.

Bir açıdan bakıldığında aslında *helot*lar köleydi, ama bizim normalde bildiğimiz gibi kişisel bir sahiyet içeren cinsten değil. Bunlar devlete ait olan kölelerdi, yani tamamiyle *polise* aitlerdi, ama bunların işlevine baktığımızda bunların devlete bağlı olarak çeşitli bölgelerde çalıştığını, yani Sparta'daki Lakonia adı verilen bölgeye ait tarım arazilerine dağılmış olduklarını görmekteyiz. Devlet tarafından şu veya bu tarım alanına bağlanmış, yani Spartalı vatandaşlara ait topraklara yollanmışlardı, böylece bilfiil bazı Spartalı vatandaşların boyunduruğunda, onlara ait topraklarda çalışıyorlardı ve sırf bu vatandaşlar için üretim yapıyordu *helot*lar, Spartalıların tümü için değil. Bu durum biraz karmaşık olsa da *helot*lar hikayemiz için önemli ve Sparta'yı Sparta yapanın ne olduğunu anlamamız için önemli olduklarını vurgulamak gerekir.

Spartalıların adını ilk duymaya başladığımızdan itibaren, aynı zamanda Lakonia'da da insanların yaşadığını duymaya başlıyoruz, bunların bazıları Sparta civarlarında olsalar da Sparta şehri içinde yaşamıyorlardı ve bunlar Sparta'da yaşayan Spartalılar değillerdi. Bunlar belki de Dorlar idi, ama bundan emin değiliz tabii ki, ama yine de bu bir olasılık. Sparta civarında yaşayan insanlara, *perioikoi* deniliyordu; terim Sparta'ya ait herhangi bir toprağı da içerebilirdi, ama şehrin içini değil; ayrıca göreceğiz ki bu insanlar özgürdü. Bunlar ne köleydi, ne serf, ne de *helot*. Her *perioikoi*ya ait, kendisinin çalıştırdığı bir çiftlik vardı. Sparta'daki gibi ticaretle de uğraşabiliyordu *perioikoi*, oldukça kısıtlı çapta da olsa, aynı zamanda endüstride de, ki bu da çok kapsamlı değildi, ama birisinin tunç ve demir üretiminde, seramik yapımında çalışması gerekiyordu, bu kişiler de *perioikoidu*; çünkü Spartalıları, büyüyüp gelişip devlet düzeyine geldiklerinde, bu işlerle uğraşmak istemeyeceklerini görmekteyiz. Sparta Sparta olduğunda, Spartalıları bir tek şey yapıyor olacaktı. Aslında bu doğru değil, iki şey yapıyor olacaktı, ya savaşıyor ya da savaşa

hazırlanıyor olacaklardı. İşte bu; onlar askerdi. Başka şey yapmıyorlardı. Hiç bir ekonomik işlevleri yoktu.

Her şey her zaman böyle değildi, – size hikayeyi bugün modern yorumlara dayanarak anlamadan evvel, ilk önce Yunanlı ve Spartalıların ne dediğini anlatayım. Onlara göre, çok eski bir zamanda, Lykurgos adında bir adam varmış; bu adam Sparta'ya kanun getirmiş ve Sparta'ya 6.-5. yüzyıldan tanıdığımız rejimi ilk olarak o yerleştirmiş. Doğallıkla bunun tam tarihi hakkında günümüzde hala birçok yorum ve tartışma var, ama, eğer antik Yunan kaynaklarını ciddiye alırsak, belki de bunlar 9. yüzyıla atıf yapıyorlardı, bu zamandan sonra devamlılık görülmekteydi. Bugün ne bu tarih herkes tarafından kabullenmekte, ne de bu olayı araştırmacılar gerçekten ciddiye almakta ve değişikliklerin ne zaman olduğu konusunda hatta, “Lykurgos aslında var mıydı yok muydu?” ve “ne zaman bu kanunları getirmişti?” soruları üzerine birçok insan tartışmaya devam etmektedir. 19. yüzyıldaki bir skeptik tarihçi, Lykurgos'un aslında insan olmadığını, bir tanrı olduğunu söyler. Yani bu onun Spartalılar tarafından uydurulmuş olduğu anlamına gelmektedir. Siz beni tanıyorsunuz. Ben baştan inanmayı yeğliyorum, saflığa inanıyorum. Lykurgos adında bir insan olduğuna inanıyorum, bu da açık, – eğer böyle bir adam vardıysa, bu adam bazı kanunlar çıkartmıştı ve bunlar Spartalılar için önem kazanmıştı. Ama tek bir adam tarafından çok eskiden bir sistemin kurulduğundan, ki bu hiç değişmeyecekti, bundan tam emin değilim; çünkü bunun tam tersini savunan veriler var elimizde, değişiklikler olmuştu ve bunlar en azından Sparta'yı Sparta yapan değişikliklerdi.

Bildiğimiz ilk tarihi olay, ki Sparta hakkında bildiklerimizden bunun 8. yüzyılın sonlarına doğru olduğunu sanıyoruz, belki 725 ve 700 yılları arasında, bir savaş olur ve Spartalılar etraflarındaki toprakları, Lakonia'nın batısına doğru Mykenia olarak adlandırılan yerleri, ele geçirirler. Umarım bunları haritaya bakarak tanıyabiliyorsunuzdur, Yunan ve Peloponessos coğrafyasında tanıyacak seviyede haritalardan bilgi edinmekte olduğunuzu umuyorum. Batıya baktığınızda burada bir çıkıntı yapan burun olduğunu göreceksiniz; bu Peloponessos'un en batı ucudur ve Sparta'nın hemen yanındaymış gibi gözükür Mykenia burada yer alır, ama farkında olmanız gereken bir şey söz konusu, bu da, Sparta ve Mykenai'yı birbirinden ayıran bir dağ sırasının olduğudur, adı da Taygetus sıradağları, bunlar çok görkemlidir. Sparta'ya giderseniz, şehre Sparta limanı Gythium'dan yaklaşırsanız, sol tarafınıza baktığınızda hemen yanınızda çok görkemli ve gerçekten ciddi ve açık seçik bir bariyer oluşturan dağ sırasını görebilirsiniz; gerçekten bu dağ sırası hafife alınacak gibi değildir. Bu da dağların bayağı geniş bir alana yayıldığını gösterir. Yani bu iki nokta birbirinden uzaktır. Dolayısıyla Mykenia'ya giden bir Spartalı hemen batıya doğru gidemezdi, önce kuzeye gidip, sonra sola dönüp dağlarla karşılaştığında onların dibinden devam edip, sonra aşağıya doğru dönmesi gerekiyordu. Bu, Sparta'nın neden Sparta olduğunu açıklayan hikayenin çok önemli bir parçasıdır aslında.

Miken Savaşı adı verilen ve Spartalıların burayı istilasıyla biten savaşın sonucu aslında çok önemlidir, çünkü artık burayı Spartalılar ele geçirmiş ve büyük bir insan kitlesini *helot* konumuna sokmuş olacaklardır. Bunlar Sparta etrafında yaşayan ve Spartalıların erken

dönemlerde *helot* durumuna soktukları başka insanlar gibi olmayacaklardır; bu insanlar kendilerini bilen ve Mikenli olarak gören insanlardı. Bunlar ele geçmiş ve köle konumuna sokulmuştu ve ayrıca Sparta ekonomisine ciddi katkılarda bulunacak biçimde, kritik bir elemanı olarak Sparta nüfusuna alınarak, Sparta devletinin oluşmasında çok önemli bir yer tutacaklardı, ama onlar hiç bir zaman tatmin olmayacaklardır. Devamlı kızgın, devamlı özgür olmayı düşleyen ve doğal olarak Sparta rejimine devamlı tehlike oluşturacak biçimde yaşayacaklardı. Bu da çok ama çok önemli bir unsurdur.

Şimdi, herhalde bundan evvel, Spartalılar da, bazı başka devletler gibi, koloniler yollamıştı, ama sadece iki tane. Bunlardan birisi batıda, güney İtalya'daydı, adı Taras'dı ve adı sonradan Romalılar zamanında Tarentum yapılıyordu, İtalya'da modern Taranto. Ege denizindeki Melos adası da Spartalılar tarafında kolonize edilmişti. Tahminimce, Mykenia'nın fethiyle tüm Yunan topraklarında hissedilmeye başlanan nüfus artışı problemini bu şekilde kontrol etmeye çalışıyorlardı ve böylece problemlerini bu şekilde çözmüşlerdi. Bundan sonra artık daha fazla toprağa gereksinimleri olmayacaktı; kendilerini besleyecek tüm topraklara sahip olup gereksinimlerini karşılayabileceklerdi ve *helotların* çiftçiliğine güveneceklerdi.

Kendimizi 675 yılındaymış gibi düşünelim, henüz Sparta bildiğimiz olgunluğa erişmemişti, tamamen gelişmiş bir konumda değildi. Örneğin, başka devletlerin özelliklerini teşkil eden çeşit çeşit kültürel etkinliklerle uğraşılmamaktaydı; ama bu Klasik Dönem'e geldiğimizde söz konusu olmayacaktı. İki önemli örnek Spartalıların seramik ürettiği yerlerdeki seramik buluntularından gelmekte, kendine has bir stile sahip, diğer Yunan devletlerinde olduğu gibi aynı kalitede olan boyalı seramikler. Geç 6. ve 5. yüzyıla gelindiğinde, bunun bitmiş olduğunu göreceksiniz. Artık böyle bir şey yoktu ve bu önemli bir gelişmeydi. Başka önemli bir özellik de, Sparta'daki hayatta oluşan bu değişimden hemen önceki dönem için söz konusudur. Bu dönemde hala şairler vardı, onların şiirlerinin parçaları günümüze dek ulaşmış durumdadır. Bu erken dönemde iki ünlü Spartalı şair vardı, Terpendros ve Alkman; diğer Yunanlılar gibi çok güzel şiirler yazmışlardı. Ama bahsettiğim döneme gelindiğinde bu tamamen sonlanmıştı.

Bundan sonra Sparta'da farklılık yaratan en önemli tarihi olay, 2. Miken Savaşı'dır, bu yaklaşık 650 ve 625 yılları arasında bir zamanda olmalıydı. Her seferinde, dikkat edin, hem birinci hem ikinci savaşta da, savaşlar tam bir çeyrek asır sürmüştür; bunu algılamak gerçekten çok önemli. Bunlar daha sonraki yıllardan bildiğimiz tipik Yunan savaşları gibi değildir. Bu böyle bir gün süren çarpışmadan sonra eve dönülen cinsten değildir. Bu bir nesil süren bir savaş seferiydi, Mykenia'yı ele geçirmek bu denli güç olmuştur ve bir de bunu takiben 2. Miken Savaşı olmuştur. Bu da *helot* baş kaldırmasıydı. Sparta'nın bazı komşularından destek almışlardı, *helotlar* yarattıkları zorluklar konusunda bu denli başarılı olamazlardı. Hatırlarsanız, Argos, Pheidon zamanından beri Spartalıların düşmanı ve rakibiydi, dolayısıyla Argoslular Sparta'ya baş kaldırmaları sırasında *helotların* yardımına çabucak koşmuşlardı, ama bunların yanında bazı Sparta'nın kuzeyinde bulunan şehirler de vardı, Arkadia dediğimiz bölgeden bir çok kişi *helotlara* katılmıştı ve hatta ta Pelopnesus'un kuzeybatı köşesinden, Olympia yakınlarında bulunan Pisa

adındaki bir şehirden insanlar Sparta karşıtı koalisyonda yer almışlardı. Yani Spartalılar'ın nasıl bu yaratılmış olan muhalefeti zorladıklarını düşünün artık; *helotlar* da bundan yararlanıp, diğer devletlerle birleşip Sparta'ya karşı tehlike oluşturmuşlardı.

Antik dönemdeki geleneğe bakarsak Spartalılar gerçekten ciddi bir tehlike altındaydı ve bu oldukça zor bir savaştı, olanlar bir sıra olayın başlangıcını oluşturuyordu. *Helotlar* bir çarpışmada yenildikleri zaman ipin ucunu bırakmıyorlar, savaşmayı kesmiyorlardı, bulabildikleri en korunaklı yere çekiliyorlardı. Mykenia'da Ithome adında kayalık bir dağ vardı ve burada doğal bir orman bulunmaktaydı, *helotlar* buraya bir kale yapmışlardı. Böylece bu dağda kalıp, buradan Spartalıların saldırılarını uzunca bir zaman püskürtebilmişlerdi. Hatırlarsanız Spartalılar savaştıkları komşuları tarafından da kısıtlanıyorlardı. Bu durum sona erdiğinde Sparta'da asıl tanıdığımız yaşam biçimi de artık oluşmuştu.

Bir grup bilim adamı, ki bunların sayıları oldukça fazladır, size birazdan bahsedeceğim Sparta'nın anayasasının ancak bu 2. Miken Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığını savunur. Ama tabii tüm kanunların yazıya dökülmüş olamayacağını, tüm geleneklerin bir anda bir araya gelebileceklerini ve zaman içerisinde ancak bahsettiğimiz değişikliklerin ortaya çıktığını düşünmemiz gerekir. Asıl bundan dolayı geleneksel Lykurgos hikâyesini kabul edemeyiz, yani Lykurgos bir nevi kanun adamı olmuş olsa bile, onun çıkıp kanunları hazırlamış olduğunu düşünemeyiz. Şimdi, ayrıntılara girmeden evvel, bu konuyla ilgili genel bir kaç söz söylemek istiyorum.

2. Bölüm : Sparta'daki Köleliği ve Etkilerini Anlamak

Sparta'nın başka hiç bir Yunan dünyasındaki şehir devletine benzememesi, tarihteki herhangi başka bir devlete benzemez bir biçimde olması, bunu ilgi ve dikkat odağı yapmak ve sonsuza dek olmasa da milyonlarca yıl boyunca genel hayranlık odağı olmasına neden olan bu anayasal temel reformlar ne olabilirdi? İnsanlar Yunanlılar hakkında bilgi sahibi olunca, bakın Sparta hakkında da bir şeyler bilirlersiniz, tabii burada bahsettiğim aslında Batı dünyası, filozoflar da başkaları da, birçok sebepten dolayı Platon ve Aristoteles gibi Spartalıların yaşam biçiminden etkilenmişlerdir. Rousseau birçok nedenden dolayı Spartalıların hayat biçimine hayrandır. Ama unutmanızı istediklerim arasında olan bir şey de, başka Yunan devletlerine benzemez bir şekilde Sparta'nın köle sahipliği yapan bir devlet olarak gelişmiş olmasıdır. Antik dünyanın her yerinde kölelik vardı. Antik dünyada köleliğin olmadığı bilinen bir devlet yok gibidir ve Yunanlılar da bundan daha farklı değildir; ama bahsettiğimi dönemde Yunan devletlerinde çok fazla köle yoktu, özellikle Spartalıların yaptığını yapan başkası yoktu. hiç bir Yunan devleti Spartalıların çalışmadan yaşamalarını sağlayan bir sistemi yapmazdı. Yunan'da köleliği düşünürseniz İ.Ö. 7 yüzyılda, daha önce bahsettiğim Hanson'un ortaya koyduğu *polis*in ortaya çıktığı sistemi anlatışını aklınıza getirin. Sahip oldukları bir ya da iki köle yardımıyla tarlalarında çalışan çiftçileri düşünün. İşte bu Sparta'nın sistemi değildi.

Spartalıların sistemine göre herkes devamlı askeri talim yapmak durumundaydı, hiç tarlalarda çalışmaz, hiç ticaret veya endüstriyle uğraşmazlardı; başkaları onlar yerine bu işlerle uğraşıyordu. Bir nevi savaş öncesi Amerika'nın güneyindeki köleliği andıran bir durumdu bu; hani büyük köle gruplarının tüm işi üstlenmeleri gibi ve burada toprak sahibi ağalar, Spartalılar gibi hiç iş yapmıyorlardı, ama güneyde bir çeşit askeri aristokrasiyi devam ettiriyorlardı. Bu analogiyi daha fazla ileriye götürmeyelim ve umarım bu öneriyle sizlerin akıllarınızı karıştırmadım veya yanlış yönde etkilemedim. Amacım Spartalıları biraz daha iyi anlamanızı sağlayabilmek. Aklıma Amerika'daki kölelik tarihi dersleri veren arkadaşım geldi, John Blassingame; bana bir ara demişti ki, "Özgürlük geldiğinde, köleler özgür bırakıldı, ama sahipleri de..." Bence bu aslında söylemek için çok hassas bir şeydi. Aslında bu toprak ağaları barut fıçısı üstünde oturuyordu.

Eğer bir şeyleri doğru yapmazlarsa Nat Turner'ın isyanında olduğu gibi, isyan sürecinde evlerine gelip karılarını ve çocuklarını boğazları kesilmiş bulabilirler diye devamlı terör gerginliği yaşıyorlardı. Devamlı bir terör halindeydiler ve hayatlarını birçok istemedikleri şeyi yapmak zorunda olarak yaşamak durumundaydılar, bunların içinde tabii onlara dayanarak hayatta kaldıkları köle nüfusunu da bastırmak vardı, ben bunu size anlatmak istemiştım aslında. Spartalılar 2. Miken Savaşı'ndan sonra devamlı korku içerisindeydi. *Helotların* isyanıyla bağlantılı olan korkunun varlığını vurgulamak durumu abartı olmaz, bunun için Spartalıları kıskanan veya onları sevmeyen komşuları yardıma dünden hazırды. Thukydides açık seçik der ki, Spartalıların politikalarını ve Spartalıların düşünüşünü anlamak için onların *helotlarla* bağlantılı olan korkularını anlamak gerekir. Bir çok araştırmacı düşünmeden bunu kabullenebilir; ama son zamanlarda bazıları bunu kabullenmeyip sorgulamaya başladı. Söylemeliyim ki, ben yeni yorumlardan pek ikna olmadım. Ama Spartalıları anlamamız için gerçekten onlar için devamlı ne denli bir problem yaratmaktaydı *helotlar*, onu algılamamız gerekmede, özellikle hayatları hakkında ayrıntılı olarak konuşmaya başladığımızda. O zaman şimdi de, Spartalıların organizasyonlarının tam olgunlaştığında nasıl olduğuna bir bakalım.

3. Bölüm : Spartalı Bir Erkek Çocuğun Eğitim ve Öğrenimi

Gençlerin talim ve eğitimiyle başlayalım; gençlerin terbiyesi daha yeni doğdukları anda başlıyordu. Spartalılar ve Yunanlılar bu talim ve eğitim sistemine *agoge* diyorlardı. Bir Spartalı, diyelim ki bir erkek, onunla başlayalım, bir Spartalı oğlan çocuğu dünyaya geldi. Ta başından itibaren bu sadece aileyi, anneyi ve babayı ilgilendiren bir durum değildi aslında. Yaşatılıp yaşatılmayacağı, çocuğu inceleyen Spartalı toplumun yaşlılarının vereceği karara tamamen bağlıydı. Onun nesine bakıyorlardı? Neredeyse tamamen fiziksel durumuna. Eğer özürlyyse, herhangi bir deformasyonu varsa, onu öldürüyorlardı. Çocuk, yani bebek, yeni doğmuş bebek öldürülüyordu. Bunun nedeni de, genetik hakkında fikir sahibi olmalarından kaynaklanıyordu. Sağlıklı çocukların büyüüp sağlıklı yetişkinler olduğunu anlamışlardı ve onların da büyüdüklerinde sağlıklı çocuklar dünyaya getirdiğini falan anlamışlardı.

Düşünüşlerine göre, büyüüp iyi asker olamayacak erkekleri göze alamazlardı, çünkü bunlar büyüüp oğlan çocuk babası olacaktı ve Spartalılar iyi asker olamayacak materyal istemiyordu. İşte burada Yunan devletinden tamamen farklı bir şey görüyorsunuz. Hani başka Yunanlılar çocuk öldürmüyor değildi; kesinlikle yaptıklarını biliyoruz, ama her aile kendi kararını kendisi veriyordu ve bu da genellikle fakir ailelere has bir durumdu, – demek istediğim, bir çocuğu öldürebilme kararı, ancak fakir aileler tarafından, o çocuğu yetiştiremeye güçleri olmayacağı için alınabiliyordu. Her neyse, olması gerektiği gibi, neredeyse her toplumda aileler karar verirdi bu tip şeylere. Ama Sparta’da değil, burada kimin yaşayıp kimin yaşamayacağı kararı devlet tarafından veriliyordu.

Eğer çocuk bu ilk aşamayı sağ salim atlatabildiyse, altı yıl kadar süren üç aşağı beş yukarı normal denebilecek bir hayatı olacaktı. Her küçük oğlan çocuğu gibi çoğunlukla annesiyle, evde yaşayacaktı, ama az da olsa babasıyla da. Neden “az da olsa” dediğimi birazdan anlayacaksınız. Yedi yaşına geldiğinde her çocuk evinden alınıyordu ve Yunanca’da sürü anlamına gelen, – izciler sürü gibi ufak gruplar oluşturuyor muydu? Değil mi? İşte böyle, evlerinden alınıyorlardı ve bundan böyle askeri okulda yaşamaya başlıyorlardı, ki bu da oğlan çocukları için tek okul Sparta’daki idi. Okulun başında bir memur bulunmaktaydı ve daha büyük çocuklar tarafından yürütülmekteydi. Bir çok açıdan, düşündüğümde, üst tabaka İngiliz devlet okullarını andırıyordu, – aslında bu özel okul anlamına gelir. Eton ve Harrow’un betimleri gibi, hatta daha da yürek parçalayıcı yerler; herhalde İngilizlerin okul günlerini anlattıkları romanları okumuşsunuzdur, hani her birisi bunların işkence odasını andırır. İşte burada da bunun gibi bir şeyle karşı karşıyayız.

Ama bu okulların en kötü yanı, anladığım kadarıyla, diğer oğlan çocuklarıydı. Çünkü büyük çocukların küçük çocuklarla, büyük çocukların küçüklerle uğraştığı gibi uğraşmasına izin veriliyordu, yani kötü olarak. Çok kabadayıldılar, küçükleri itip kakıyorlardı, kötü davranıyorlardı; böyle bir ortamda büyümek oldukça zordu. Bunları yapıyorlardı işte; Sparta tarzı eğitim hakkında düşünecek olursanız, ‘zorlu,’ gerçekten bunu anlayabilmek için kritik kelimelerden birisidir. 12 yaşına gelebilenler artık barakalarda yaşamaktaydı, toplu bir hayatları vardı, lüks olacak hiç bir şeyleri yoktu, – gittikçe daha çok 19. yüzyıl İngiliz devlet okullarını andırıyor bu durum. Ayakkabıları yoktu, sadece birer pelerin veriliyordu çocuklara. Güneşli Akdeniz ve Yunanistan hakkında ne düşünüyorsanız, Sparta’ya kış aylarının ortasında bir gidin. Çok soğuk olur ve kesinlikle tek bir pelerin yeterli olamaz, ama bu kasıtlı bir hareketti. Böylece soğuğa dayanıklılıkları sağlanmaktaydı. Ancak sağlıklarını koruyacak ve hayata devam edecek yeterlilikte besleniyorlardı, daha fazla değil, açıklarını geçirecek kadar değil. Bu demekti ki ince ve kuvvetli oluyorlardı ve askeri seferlerin zorluklarına da dayanıklı; bütün bunlar onları kuvvetli kılıyordu. Devamlı yemek için avlanmak durumundaydılar ve komik olanı, durumun etiği, ne bulurlarsa çalmaları beklentisiydi. Çalacak şeyleri nereden buluyorlardı ve nasıl çalıyorlardı, benim için bilmesi zor, ama tabii çocuklar yaratıcı olurlar.

Buna teşvik ediliyorlardı, ama eğer yakalanırlarsa çok fena cezalandırılıyorlardı. Dolayısıyla zor olan, çalmak ve yakalanmamaktı; bu aynı zamanda talimlerinin bir parçasını oluşturmaktaydı. Her zaman bu Spartalı okulların birinde öğrenci olmak nasıldı diye düşündüğümde aklıma Plutarkhos'un hikâyesinin ortaya koydukları gelir; hikâyenin doğru veya yanlış olması önemli değil, çünkü hikâyenin anlattığı aslında bir gerçek vardır. Hikâyeye göre, Spartalı bir oğlan çocuğu yemek için bir hayvan avlamayı başarır, yakaladığı hayvan dağ gelinciğidir, çocuk onu öldürüp yemeği planlamaktadır, ama tam bu anda tüm çocuklar sıraya girmeleri için çağrılırlar ve onun da hemen gidip sırasını alması gerekmektedir, bunu yapmazsa eğer, kendisi için hiç hoş olmayacaktır, dağ gelinciğini de kaybetmek istemediği için onu pelerinin altına tıktırır. İşte diğer oğlanlarla hazır olda beklerken dağ gelinciği de oğlanın vücudunu yandan kemirmekle meşguldür. Doğal olarak gözünü bile kırpamaz oğlan, çünkü durumunu ele verirse eğer, dağ gelinciğini yakalayıp çaldığı için cezası çok büyük olacaktır. Sonunda dağ gelinciği oğlanın hayati bir organını bulur, çocuk da gıkını çıkartmadan durduğu sırada yığılır kalır, yani ölür.

Bu hikâyenin aslında ana fikri çocukların ne denli cesur ve ne denli dayanıklı olduklarını vurgulamak ve Sparta terbiyesinin ne denli sıkı olduğunu göstermekti. Ben aslında bir dağ gelinciğini yiyebilmek için ne denli aç olmak gerektiği noktasına hep takılıp kalırım. Ama hikâyeye nereden bakarsanız bakın, asıl mesajı alırsınız. Abartılı olabilir, ama Sparta'dan çıkan tablo bu. Bu çocuklar aynı zamanda fiziksel talim de alıyordu. Fiziksel talim alırken silah kullanmayı öğreniyorlar, formasyonlara girebiliyorlar, aynı zamanda da Yunanlıların, zannedersen daha önceki bir konuşmamda söylediğim gibi, *musikae* dedikleri, müzik konusunda da eğitim alıyorlardı. Bizim müzik dediğimiz şey aslında şiirdi. Yani müzik eşliğinde okunan şiirlerdi, şarkı gibi, ama sözleri her şeyden daha önemliydi. Öğrendikleri şeyler yaşamlarının nasıl olması gerektiği hakkında derslerdi ve bunlar bir nevi müzikal eğitim içermekteydi, birazdan bu konuda size bir örnek sunacağım ve ayrıca jimnastik ve askeri eğitim de içermekteydi.

20 yaşına kadar oğlan çocukları daha büyük çocuklar tarafından eğitilmekteydi, aslında bunların 20-30 yaşları arasında genç adamlar olduğunu söylemek gerek. Bu eğitim sistemi oğlanların yedi yaşından itibaren, 30 yaşına gelip adam olana kadar geldikleri bir süreci içerir; 20-30 yaşındakiler öğretmen, oğlan çocukları da bunların öğrencisiydi. Başka şeyler de söz konusuydu burada, her zaman oğlan çocukları bir sürü halinde gezdiğinde karşılaşırdı, büyük ve küçüklerin bir araya geldiği yerlerde taciz etmek ve uğraşmak oyunun ve dayanıklılığın bir parçası oluyordu ve saire. Ama Spartalılar için bu yeterli değildi. Yapmaya çalıştıkları, aslında, göreceksiniz ki, ideal niteliklerin aşılmasıydı. İnsanları geliştirmek amaç kılınmıştı ve birbirlerine bu denli yakın büyüyen erkekler, ben bile hem fikir olurum ki, birbirleriyle ailelerinden daha yakın olurlardı ve bunun bir kısmını da cinsel yakınlık oluşturmaktaydı.

Düzenleme tipik olarak ergenliğe erişmiş bir oğlanla daha olgun birisi arasında oluyordu, ama bu 20-30 yaşları arasındaki genç adamlardan birisi de olabilirdi, daha da yaşlı olabilirdi ve bu geleneksel olan bir düzenlemeydi. Daha yaşlı olana Yunanca *erotes*

denmekteydi, “sevgili” ve daha genç olana da *eromenos*, yani “sevilen” denmekteydi. Atinalı olan ama hayatının önemli bir bölümünü Sparta’da geçirmiş olan Ksenophon, Spartalıları çok iyi tanımaktaydı ve bu aranjmanın fiziksel tarafının olmadığını bizlere anlatmaya pek hevesliydi, bunun tamamen ruhani olduğunu söylemekteydi ve bu tamamen öğretmen öğrenci, usta çırak arasında olan bir ilişki gibiydi, yönlendirmeden başka bir şey değildi. Unutun bunu. Bunlar gerçekten homoseksüel ilişkilerdi. İlginç olan, bunun geçici olan bir dönem olmasıydı; bu ilişki bir kişi daha henüz oğlan çocuğuyken, ötekisi erişkin iken başlıyor, oğlan çocuğu yetişkin yaşa gelince, ilişki sonlanıyordu ve o artık bir *erotes* olabiliyordu ve kendisine bir *eromenos* buluyordu; tabii kendisine *erotes* olan daha yaşlı adamla olan yakınlığının tamamen bitiyor olması aslında şaşırtıcı olarak algılanabilir.

Bir de şu vardı. Bu konuya birazdan geri döneceğim, ama, her Spartalı evlenmek ve çocuk yapmak zorundaydı, daha sonra asker olacak oğlan çocukları daha hoş karşılanırdı. Bunu aslında savaşçı yetiştirmek üzerine kurgulanmış devlet sisteminin bir parçası olan antrenmanların ve eğitimin bir kısmı olarak görmemiz gerekir; burada herkes neredeyse kocaman bir aile gibi aslında, sıkı ve birbirine yakından bağlı, ki bu da Spartalı *phalanks* sistemine ayrı bir nitelik vermektedir. Spartalı erkeklere ancak 20 ve 30 yaşları arasındayken evlenmek için izin veriliyordu, ama karılarıyla yaşamaya değil. Barakalarda yaşamaya devam ediyorlardı. İşte farklı ve acayip bir düzen. Aynı zamanda, tabii ki karılarıyla yaşamak için doğal bir istekleri olacaktı, ama yakalanmamaları gerekiyordu. Eşleriyle birlikte olabilmek için gizlice kaçmaları gerekiyordu, çünkü eğer yakalanırlarsa, cezası büyüktü. Bu nasıl bir şeydi böyle? Bu işte Sparta sisteminde bulunan temel ve birçok çelişkiden birini oluşturmaktadır. Bu gerekliydi, çünkü Spartalıların soyunu devam ettirmek için hem çocuk yapmak gerekiyordu, hem de asker gibi yaşamak. Bu durum bu sisteme biraz da olsa normalik getirmekteydi. Aynı zamanda bu sistem, aile kavramına olabildiğince tepkiliydi, çünkü aile kavramı *polis*e duyulması gereken sadakat duygusuna bir rekabet oluşturmaktaydı.

Polis her zaman kazanan taraf oluyordu, çünkü ayrışma olduğunu biliyoruz. Spartalıları bunun farkında mıydı değil miydi bilmiyoruz, ama burada fiziksel sonuçlar doğurması gereken psikolojik bir durum da söz konusudur, bu kadarı kesin. Düşünüyorum da, o zamanlarda nasıl genç bir kadın ve kocası, karı koca nasıl bir araya gelebildiklerini farz edin. Yani demek istiyorum ki, burada miktar yerine kaliteye dayanması gereken bir tartışma söz konusu aslında. Her neyse. Bunlar aslında acayip düzenlerdi, – hani, bir genç adam 30 yaşına geldiğinde artık okulda hocalık konumuna son vermesi gerekiyordu. Evi vardı, evinde karısıyla oturabiliyordu, eğer yedi yaşından küçük oğulları da varsa, onlar da onunla evinde oturuyordu, durum işte normale benziyor, ama bu adamların hiç birisi eve akşam yemeğine gelmiyordu.

Erkekler yemeklerini topluca gruplar halinde yiyorlardı, bu grupların her birine *syssiton* deniyordu; bu “yemekleri, buğdayı, ekmeği hepsini hep birlikte yemek” anlamına gelmekteydi; bu *syssitia*ların her birinde 15 kişi bulunurdu, bu insanlar yemeklerini ölene kadar birlikte yiyorlardı. Burada yine çok sıkı bir toplum dokusuyla karşı karşıyayız.

Nasıldı bu? Örneğin bir askeri tim gibi, değil mi, ya da bir bölük? Aslında bir bölük kadar neredeyse sayıları. Her şey askeri düzende idi. Eh bu insanların birbirine olan bağlılığını düşünün bu durumda; bunu konuşmuştuk, savaş sırasında başarı için ne denli önemli olduğunu vurgulamıştık, bu ortamdan çıkan savaşçılar her gün yemeklerini paylaştıkları arkadaşlarıyla omuz omuza dövüşüyorlardı. Bu aslında oyunun bir parçasıydı. Yetişkin adam oldukları ve evlerinde yaşamaya başladıkları zaman dahi bu ailevi ortamda birbirlerine bağlılıklarını korumayı sürdüreceklerdi.

Bu sistemin ürettiği özellikler nasıl olabilirdi? İlk başta ve en başta, disiplin. Hayatın her yönü toplumun ürettiği kanunlarla ve geleneklerle kontrol edilmekteydi. Bunlara uymazlık edemezsiniz; yoksa size kalan biç bir şey olmazdı. Acayip de olsa, çalıp çırpmaya ve yakalanmamaya teşvik, insanların kendi kendilerine yetme kapasitelerine katkıda bulunuyordu ve bu tip şeylere de teşvikte bulunuluyordu. Sosyal bağlılık. Bu amaç için bu nitelikte bir sosyal sistem kurgulamak kimin aklına gelirdi? Birbirine sadakat, hangi grup hakkında konuşuyor olursak olalım, ama tabii ki bütün bunların temelinde, içinde yatan, aslında tümünden topluma olan sadakat idi. Kendi üstlerinizdekilere itaatkâr fiziksel ve ruhsal dayanıklılıktı. Cesaret ve diğer bir özellik de önemliydi, bu Yunanlılar için çok güçlü ve önemli bir özellikti, bu da tekdüzelikti. Herkes birbiri gibi olmalıydı, herkes aynı deneyimleri yaşamalıydı; insanlar arasında herhangi bir farklılık olmamalıydı.

4. Bölüm: Tekdüzelik, Karşıtlık ve Eşitlik

Bir başka taraftan da, ki bu da Sparta'daki sistemde bulunan enteresan çelişkilerden birisini daha oluşturmaktaydı, bu oğlanların, genç adamların ve yetişkinlerin hepsi onur için birbiriyle yarışmaktaydı. Her bir kişi kendisinin yandaşları ve üstleri tarafından diğer herkesten daha iyi olarak tanınmayı, hatta en iyi olarak tanınmayı arzu etmekteydi. Bunların hepsi arkadaştı, yandaş, çok yakın dosttu, bunların hepsi birbirine yakın ve bir grubun parçaları oldukları halde, birbirleriyle grup içerisinde kişisel takdir ve onur için yarış halindeydiler, bu da temelden bir çelişki oluşturmaktaydı, ilginç bir çaba... Tahminimce biliyorsunuzdur, -- Spartalıların hayatları gerginlik üzerine kurgulanmıştı, bana göre, toplumların insanlar üzerinde yarattıklarından çok daha fazlaydı bu. Ama o kadar etkin bir biçimde organize olunmuştu ki, yürüyordu; elimizde toplu delirme veya psikologlara gereksinim konularında hiç bir veri olmadığına göre, durum iyiydi. Deli olsaydı toplum, hepsi birden aynı şekilde deli olduğundan farkında bile olmazlardı, bu unsuru akılda tutalım.

Bu tekdüzelik beklentisini unutmamalıyım. Birbirlerine, kendilerine, özellikle tam vatandaş olmuşlara, yetişkinlere, *homoioi* olarak hitap ediyorlardı. Bazı insanlar bunu "eşit" anlamında çevirmektedir. Ama hayır, bu doğru değil. Aslında "benzer" anlamına gelir; birbirlerine benzediklerini vurgular. Birbirlerine eşit olarak hitap edemezlerdi, çünkü ne kadar birbirlerine benziyor olsalar da devamlı en iyi olmaya çabalamaktaydılar. Hikayeye göre, Lykurgos sistemi kurduğu zaman, Spartalılar tarafından kontrol edilen toprakları 9 000 parçaya ayırmıştı. Bunun için Yunanca kelime, *kleroi*, tekil olarak da *klerosdu*. Bu

teoride kalan bir durumdu aslında, ekonomik olarak hepsi eşit sayılıyordu, çünkü hepsi birer *kleros* sahibiydi ve bu *kleros*dan gelecek besin ve üretilenlerle uğraşmak durumundaydı ve tabii, her *kleros*da üretilen ürünlerin miktarı da burada söz konusu olmak durumundaydı.

Tüm bu kuramda kalan benzerlik ve sözde eşitliğin yanı sıra yaş da Spartalılarda ayırım konusunda önemli bir yer tutmaktaydı, ki birçok ilkel toplumda da bu böyledir, hatta toplumlar ne kadar eskiyse bu durum da o kadar söz konusuydu, yaşa gösterilen saygı büyüktü. Yaşlılara, bir çok açıdan bakıldığında, gençlere davranıldığından daha iyi davranılıyordu. Ama bu sadece yaşla alakalı değildi bu, hayat boyu kazanılan onur da devlete bir kişinin yaptığı katkıyı göstermesi açısından, kişilerin ne denli saygı göreceklarının bir belirtisiydi. Bunu gösterecek resmi bir yol bulunduğunu sanmıyorum. Yani madalya ya da benzeri bir şey yoktu. Ama herkes bilirdi, hele devlet bu boyutlarda olunca, herkes kimin kim olduğunu bilir, ona göre davranırdı.

Tabii zaman içerisinde yaş ve onur dışında çeşitli boyutlarda eşitsizlikler de gelişecekti, , özellikle varlık konusunda. Bunların nasıl geliştiğini bilmek biraz zor, ama farklı zamanlarda Sparta tarihinde, bazı insanların kendi *kleros*larını kaybettikleri görülmektedir ve *kleros*unuz yoksa, *syssitiona* da, yani yemek grubunuza da yapmanız gereken katkıyı sağlayacak kaynağınız da yok demektir ve bunun yokluğu da Sparta vatandaşlığından düşmüş olduğunuzun göstergesidir. Yani artık Spartalı değildiniz, daha aşağılık bir konuma düşmüştünüz anlamına gelir, bu Spartalı olarak yaşamakta olan bir adam için çok aşağılayıcı bir konumdu. Yani fakirlik insanları sistemden uzak tutabiliyordu ve eğer *agoge* eğitiminden de baştan sona geçmemişseniz, tam Sparta vatandaşı olmak imkansızdı. Bir de, birinin eğer savaşta korkaklık yaptığı ortaya çıkarsa, Sparta vatandaşlığından atılıyor ve gidecek hiç bir yeri olmadığından, bundan sonra Sparta'da korkunç bir hayat yaşamak durumunda kalıyordunuz.

Aynı zamanda, eğer birinin iki Spartalıdan, yani Spartalı baba, Spartalı anneden, doğmuş olmadığı anlaşılırsa, o kişi Spartalı sayılmıyor, toplumda daha aşağı bir konuma sahip oluyordu; bu denli onur ve saygı üzerine kurulu bir toplumda, tahmin edersiniz bu ne denli büyük bir şeydi. Derste ilerlemeye devam ettikçe bunu aklınızın bir köşesinde tutun, çünkü özellikle 5. yüzyıla geldiğimizde bu kategorilere giren Spartalılara da rastlayacağız, yani bunlar yüzde yüz Spartalı değildir, ama yine de çok önem kazanacaklardır ve Sparta'da güçlü karakterler olacaklardır. Sorgulamamız gereken durum aslında önem kazandıktan sonra nasıl hareket ettiklerini şekillendirebildikleridir.

5. Bölüm : Sparta Toplumunda Kadının Rolü

Şimdiye dek hep erkeklerden bahsettik, ama Spartalı kadınlar hakkında da konuşmamız gerekiyor; çünkü onlar da, erkeklerin olduğu kadar diğer Yunanlı kadınlardan farklıydı. Bunu açıklayacak olursak, diğer Yunanlıların kadınlara diğer erkeklere davrandıklarından çok farklı davrandıkları ortadaydı; çarpıcı olan ve farklı şeylerden birisi de erkeklerin

fiziksel egzersiz yapıyor olduklarıdır, hatta büyük yarışmaların parçası olan rekabetlere katılıyorlardı ve de bunları yaparken çıplaklardı. Kadınlar sportif etkinliklere katılmıyordu ve bir kadının çıplak görülmesi olabilecek en utanç verici durumlardan birisini oluşturmaktaydı, normal Yunanlılar için kesinlikle düşünülemez bir durumdu bu. Ama Spartalılar herşeyi kendilerine göre yapıyorlardı ve kadınları da danslara, atletik yarışmalara katılmıyordu, hatta yarışmalarda onlar da oğlanlar gibi çıplaktı, böylece oğlanlardan Yunan kızlarının uzak tutulduğu gibi devamlı uzak tutulmuş oluyordular.

Bu bir araya gelebildiklerinin toplumsal bir göstergesi değildi, ama eğer oğlanlar bir yerde egzersiz yapıyorlarsa, kızlar da orada ya da başka bir yerde egzersiz yapabiliyordu. Birbirlerinden o kadar da uzak tutulmuyorlardı ve yine, düşünün, insanların normal olarak arzuladığı şeyleri düşünün, bu bahsettiklerimden nasıl 20 yaşına gelene kadar birçok şeyi yapamayan gençler için bunun ne kadar heyecan verici olabileceğini bir düşünün. Bütün bunlar bana, A. J. P. Taylor'un yazmış olduğu, 1914 ve 1945 yılları arasında İngiliz tarihini anlatan kitabındaki etkili bir dipnotu anımsatır; yazar burada geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda İngiltere'deki doğum oranının düşüşünden bahsederken bunun aslında hamilelikten korunma yolları konusunda bilginin artmasıyla bağlantılı olmadığını söyler ve sonuçta bu dönem İngilteresini çalışan herkesin aslında ne denli yıldırılmış bir grupta karşı karşıya olduklarını bildiklerini de vurgular. Eğer bu İngilizler için doğruysa, genç bir adam ya da kadın olarak Sparta'daki hayatı düşünün.

Bir tarafta, Sparta'da başka yerlerde erkeklerin gördüğü muamele gibi muamele gören kadınlar vardı ve bunların tabii başka yerlerdeki göre daha fazla hukuki hakları da bulunmaktaydı. Bence bütün bunlar Yunan dünyasındaki aile kavramını aşındırmakta önemli bir rol oynuyordu ve ataerkil, erkek merkezli, savaşçı yetiştirmek üzere kurulmuş bir toplumsal sistemi ön plana çıkartıyordu. Neden ama kadınlara da özel bir saygınlık verilmişti? Çünkü savaşçı yetiştirmekte kadınların ne denli kritik bir rol oynadıkları ve bunun ne denli önemli olduğu anlaşıldığı için... Bunun bir parçası da her şeyin *polis* için olduğu ve iyi çarpışacak savaşçıların yetiştirilmesi olmalıydı, – kadınların bir nevi grup olarak hakları bulunmaktaydı. Örneğin, eğer bir adam karısının çocuk yapamadığını anlarsa, yasal ve haklı olarak ve bu bir erkek için doğaldı, arkadaşı karısını bu adama ödünç verebiliyordu ve bu ilişkiden doğacak çocuk da çocuğu olmayan adamın oluyordu.

Düşünün yine. Diyorum ki, bu durumda insanların birbirine duydukları tüm normal duygular ne oluyor ve neredeyse tüm toplumlarda merkezi rolü olan aile kavramına burada ne oluyor? Bir başka değişle, kadınların Sparta toplumunda erkeklere eşit olan bir rolleri olduğunu düşünmemeliyiz. Yunan dünyasının herhangi bir kısmındaki gibi kadınlar politik hayatın tamamen dışında bırakılıyordu ama yine de birçok çelişkili şey ortadaydı. Şimdi size bundan sonra anlatmak istediklerime geçelim. Sparta'da yapılan evlilik töreni size acayip bir şey gösterecektir. İlk önce, bunların hepsi bir ritüel etkinlik ve siz evleneceğiniz kızı ritüelle seçiyorsunuz. Kısaca, evleneceğiniz kızı yakalayınca o sizin oluyor ve böylece temel olan aile kurma olayı kızı yakalayınca yapılmış bitirilmiş oluyor. Evlilik töreninin sırasında da kızların kafası kazanıyor ve erkek gibi giydiriliyor; karanlık bir odada kocasının gelmesini bekliyor, bana sorarsanız kızları evlilik töreninin

tamamlanmasına kadar olabildiğince erkek gibi yapmaya çalışıyorlardı. Benim yorumum ne olursa olsun, size bahsettiğim bu dünyanın bu denli acayip olduğunu kabullenmeniz gerekmekte.

Tahmin edersiniz ki, bütün bunların etkisi büyük olmuştu. Bir şey daha, kadınlar hakkında size son söylemek istediğim şey ve henüz anlatmadığım bir yön daha var, – Perikles cenaze söylevini şunu söyleyerek bitirmişti, der ki, “Spartalı kadın anne olunca yeni ölen bu müthiş adamların karıları ve anaları gibi, konuşmayı bırakır ve evine geri döner, çünkü bir kadın için söylenecek en yüce şey iyilikte ve kötülükte hiçbir zaman konuşmamasıdır”. Burada demokratik Atina’dan bahsediyoruz. Kimse Spartalı bir kadına ağzını kapatmasını söylememiştir, çünkü Yunan edebiyatı Spartalı kadınların söyledikleriyle doludur, oğullarına savaşa gitmelerini ve kalkanları ya ellerinde olarak ya da kendileri kalkanları üstünde yatarak dönmelerini söylerler. Kalkanlar nasıldı, biliyor musunuz? Onları, – insanları neyle taşıyabiliyordunuz? Hani, sedyeler gibi... Yani bir ananın mesajı, “geri dön”, “ama elinden kalkanını bırakırsan ve kaçarsan, eve geri dönme” ve bununla ilgili bir sürü hikâye dolaşmaktaydı.

İşte Spartalı kadınlar. Bir tane daha anlatayım. Bir seferinde, Sparta’nın tarihinde, her şeyin kötüye gitmeye başladığında, geç bir dönemde, Sparta’ya düşman ordu girer, kadınlar evlerin çatılarındadır, buradan düşman orduya çatı kiremitleri, sivri şeyler atmaktadırlar. Yani Spartalı kadınlar farklıydı, işte böyleydi bunlar.

6. Bölüm : Polis’in Önemi ve Gereksinimleri

Ama tüm tabloya bakarsanız, bu nasıldı aslında? Bana sorarsanız, *polis*in önemi ve bütünlüğü adına ailenin soysuzlaşması, gereksinimler ve yapısıdır. Bu aslında savaşçı etiği, *hoplit phalanks* prensipine dayanmaktadır; size şimdi Spartalı şair Tyrtæus’dan bir şiir okumak istiyorum, 7. yüzyıla tarihleniyor ve bahsettiğim konuların bir kısmına güzel değiniyor.

Şöyle: “Bir adam hakkında bir şey söylemem, ne ayaklarının hızından onu ciddiye alırım, ne de güreş becerisinden. Bir Kyklop boyunda dahi olsa ve bir de o kadar gücü. Kuzey rüzgarı Boreas’ı koşarak geçse. Tythonius’dan daha yakışıklı ve zarif olsa, ya da Midas’dan da Kenarius’dan da zengin. Tantalos veya Pelops’dan daha bile kral olsa, ya da Adrastas’ın da konuşma ve ikna gücüne sahip olsa”. Aslında bu satırlar insanların hayran oldukları ve kendilerinde de olmasını istedikleri, Homeros’da önemli gördükler özelliklerin bir listesidir; bunlar bir kahramanın isteyebileceği tüm karakteristikler ve diyor ki, Tyrtæus’un bir insan için söyleyebileceği şeylerin hiç biri umurunda değil diyor, – pardon, önemli bir satırı atlamışım, “Bunların hiç biri umurumda değil, tüm bu görkem de olsa, eğer savaşçı ruhu yoksa. Hiç bir adam kendisini savaşta iyi olarak gösteremez, hele eğer kanla ve katliamla karşılaşmayı, düşmana yaklaşmayı ve onunla elleriyle çarpışmayı beceremezse”.

İşte *arete*, benim çevirmenim “cesaret” olarak çevirmiş, ki doğru; aslında bu onun en temel olan anlamı, ama her neyse, *arete* kelimesi. “İnsanoğlunun sahip olduğu en hassas şey, genç bir adamın kazanabileceği en asil ödül. Bir adam ayaklarını yere basıp uçan okların arasında dimdik ayakta dururken tüm şehriyle ve insanlarıyla paylaşıyor olması çok güzel. İşte burada kendi cesaretini savaşta kanıtlamış bir adam. Kaçış tamamen unutulmuş ve kalbinden kararlı ve dayanıklı olmaya talimli ve kelimelerle yanında duran adamı cesaretlendiren. Ani bir hızla düşmanın sağlam taburlarıyla savaşacak ve saldırıların dayak dalgalarına göğüs geren”. Bunların, İlyada’da ve Odysseia’da okuduklarınız hakkındaki hiç bir şey umurumda değil, tek umurumda olan senin *phalanks* sistemindeyken nasıl savaştın, değil mi? Eğer bu yoksa sende, sen bir hiçsin.

Devam edersek, hayattan sonra, yani ölümden sonra ne olacağını anlamak kalıyordu geriye. Yani, olacak bu, değil mi? İşte böyle, der ki, “Şampiyonların arasında düşen ve tatlı hayatını kaybeden” dikkat edin burada diyor ki, –bir an evvel bize bu şekilde ölmenin ne denli muhteşem bir şey olduğunu anlatacak ve gerçekten dalga geçmiyor; hayat tatlı. Ama kaybettiniz. İşte burada size bahsettiğim bu muhteşem Yunan gerçekçiliğiyle karşı karşıyayız. “Ve tatlı hayatını kaybeder, kendi *polisini*, babasını ve tüm yurttaşlarını onuruyla kutsayarak, göğsündeki yaralarla, karşılaştığı mızrağın ucunun deldiği yerlerde mihlanmış koruyucu kalkarıyla ve de delinmiş göğüs zırhıyla. Neden hem gençler hem yaşlılar ağlar arkasından ve tüm şehir yasa girer ve kaybına ağıt yakar? Hem mezarına gururla işaret ederler sonra hem de çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına ve sonra da tüm soyuna. Pırıldayan şanı hiç bir zaman unutulmaz. Adı hatırlanır ve toprak altında yatıyor olsa da ölümsüzleşir, yiğit bir savaşçı korkunç savaş tanrısı tarafından öldürüldüğünde, toprağı üstünde dururken ve kendi çocukları ve toprağı için savaşırken”.

Bu söylediklerimde, umarım şimdiye dek konuştuğumuz şeyleri görebiliyorsunuzdur. Bütün bu sebepler bir arada neden kendi şehriniz için hayatınızı tehlikeye atabildiğinizi açıklamakta; çünkü böyle kendinizin ölümsüzlüğünüzü kazanabiliyorsunuz, bir Yunanlı olarak yapabileceğiniz sayılı şeylerden birisidir bu. Evet ama bir şey daha var, – ya her şey iyi giderse? Ya ölmezseniz? “Ölümün hükmünden kurtulursanız, vücutları tüketen ve savaşları kazanan ve mızrağın çalışmaları için parlak bir ün yaratan, tüm adamlar ona yer açarlar. Genci de yaşlısı da; ölümlerine yanına gitmeden evvel çok neşe çıkar karşısına. Yaşlanırken itibarı olur vatandaşlar arasında. Onun kazandığı onurların ve hakkı olanların karşısında durmaya çalışmaz kimse. Onun huzurundayken tüm adamlar geri çekilir ve yerlerini ona verirler, hem gençler hem de yaşlıları ve hatta daha yaşlılar bile. İşte her adam tüm kalbiyle bu şeref düzeyine erişmek istiyordu ve bundan dolayı savaşta hiç geri adım atmıyordu. Cesur olmak ve *phalanksta* iyi bir savaşçı olmak, yaşasanız da ölseniz de kazançlıydı; her ikisi de iyi bir sonuç veriyordu. Bakın ne denli kurnazca düşünüldüğünü ortaya koyuyor, her şey ölmeden önce yolunda gidiyor olsa da, demek istiyor ki, eğer ölmezseniz bu savaşta sonsuza kadar yaşamayı aklınızdan çıkartın; ne olursa olsun öleceksiniz.

Bir özellik daha vardı bunlarda, – Tyrtaeus’un şarkıları, gençlerin okulda öğrendikleri şarkılardı ve gençler şiirin ritmine göre uygun adım yürüyorlardı. Ama Ksenophon Spartalıları iyi bilen bir Atinalı olarak, 5. yüzyılın sonları - 4. yüzyılın başlarında yazarken, dediğim gibi, bize Spartaların nasıl savaşçılara cesaret verme sorununu çözdüğünü ve bunun tam tersinden nasıl kaçınıldığını anlatır. İşte şunu söyler: “Başka devletlerde bir adam eğer korkak olduğunu kanıtlarsa, tek netice ona korkak denir. Cesur adamlarla aynı pazara gider ve onların yanına dahi oturabilir. Eğer isterse aynı gymasiuma gider. Ama Sparta’da yemek gruplarında yanlarında bir korkak olmasından utanırlar veya onunla güreş müsabakasında eş olmaktan utanırlar. Genellikle bir top oyunu sırasında gruplar ayrılırken, o tek başına kalan kişi olur. Korodaysa küçültücü bir şekilde kenara itilir. Sokaklarda yer kaplıyorsa yerinden edilir; hatta yerini kendisinden daha gençlere dahi vermek durumundadır. Evde kalmış akrabalarına bakmak zorundadır ve onlara neden onun yüzünden yaşlı kadınlar haline geldiklerini açıklamak durumundadır”. Kimse bir korkağın kardeşiyle evlenmez. Hayal edin, kız kardeşinizle her gün evde karşılaşıyorsunuz ve o size her bakışında neden sizin yüzünüzden hiç bir zaman bir koca sahibi olamayacağını düşünüyor olacak.

“Ocak başında bir karısı olmadan yaşamaya alışması gerekiyor, çünkü kim evlenir böyle bir adamla? Cezasını çekiyor. Yüzünde gülümsemeyle etrafta dolaşamıyor”. Eğer suratında bir gülümsemeyle dolaşırsa, biri kesin bunu bir yumrukla silecektir. “Eğer lekesiz bir üne sahipmiş gibi davranmazsa kendinden daha iyiler tarafında atılacak dayağa razı olması gerekir”. Zannedersen Ksenophon der ki, “Bir korkağın sırtına yüklenen şerefsizliğin yüküne akıl erdirilmez, ölüm bu denli yüz karası, bu denli aşağılayıcı bir hayattan daha makbuldür”. Doğruyu söylemek gerekirse, bence Ksenophon biraz abartıyor. Eminim herhangi bir Yunan şehrinde bu denli korkak davrandıktan sonra eve dönmek sevimsiz olacaktır, ama eğer Sparta hakkında konuşursak herhalde bu denli çekilmez olmazdı.

7. Bölüm : Sparta Anayasası

Evet hala biraz vaktimiz var. Şimdi devlet kavramını, kelimenin günümüzdeki anlaşılın açıdan ele alalım. Yunan hayatında bu benzersizdi. Formu karışıktı. Demokrasi de değildi, monarşi de, oligarşi de, hatta aristokrasi de değildi; ama bunların her birinin normal formasyonundan öğeler taşımaktaydı. Krallar vardı. Çoğul kullanmama dikkat edin, çünkü herhangi bir zaman her biri farklı bir kraliyet ailesinden olan iki kral olabiliyordu. Bu kralların dini sorumlulukları vardı. Sparta ordusuna, – burası çok önemli – general olarak liderlik yapıyorlardı. Birçok çeşit anlaşmazlık olduğunda hakimlik yapıyorlardı. Herhangi bir kamu toplantısında onur sandalyesinde yerleri olurdu. Ziyafetlerde iki tabak yemek yiyebilirlerdi; ama onları herkesten daha fazla yiyen şişman krallar olarak algılamamak gerekir. Bence bu onlara arkadaşlarıyla paylaşma şansı ve onur dağıtarak teşekkür almalarına şans tanıyordu.

Başka bir devlette kendilerini temsil edecek birini bulacakları zaman – yani diplomatik ilişkileri için, *proksenos*un atanması gerektiğinde, bu atamayı krallar yapardı. Spartalılar

Delphi'deki Kahin'e gittiklerinde, insanlar ona *pythioi* diyorlardı, bu seçilen ve atanan adamların gidip sorularını sormaları bekleniyordu ve yanıtı da krala getirmeleri. Bunlar tabii çok saygın etkinliklerdi. Krallar tabii akrabaları oldukları Spartalılara veriyorlardı bu tip çok önemli sorumlulukları, bir de bu kişilerin önemli ayrıcalıkları oluyordu. Eğer kocası olmayan ve mirasçı olan bir kadın varsa, bu kadının tipik olarak büyük olasılıkla kocası ölmüştü ve birisiyle evlendirilmesi gerekiyordu, – bu eşleştirme de kral tarafından yapılmaktaydı. Krallar böyle kadınlara kiminle evlenmeleri gerektiğini söylerlerdi. Böyle olduğunda o kadının zaten erkek kardeşi, amcası veya dayısı yok demektir ve kadının babasının *klerosunu* ve diğer mal mülkleri miras kalacaktır. Bu durumda Sparta devletinin adına bir kişi ile birleştirilmesi gerekmektedir.

Benzer bir biçimde, eğer bir aile başka aileden gelen çocukları evlat edinecekse, bu konuda da krallar karar veriyordu. Krallar aynı zamanda Sparta devletindeki tüm kararları veren kurullarda bulunuyorlardı; bunlara *gerousia* denirdi, hani Latince'de *senatus* olarak geçen kurullar, bizim de *senato* dediğimiz şey. Bu konsey yaşlılardan oluşurdu. 28 tane altmış yaşın üstünde Spartalılar tarafından seçilmiş vatandaş içermekteydi, artı iki de kral, konseydekilerin sayısı 30 ediyordu. Her iki taraftan da kraliyet aileden gelmekteydi, ama şöyle bir şey söz konusuydu, kral bir önceki kralın ancak ilk oğlu olmak durumundaydı. Kraliyetle ilgili herhangi olası bir problemi böyle çözümlene durumuna gidilmişti. Bir tek Spartalı olarak krallar *agoge* eğitimini yaşamak zorunda değildi. Herhalde kraliyet ailesinden bir çocuğun diğer çocuklar tarafından dayak yemesi onur kırıcı olacağından böyle bir çözüme gidilmişti.

Bir başka şey de, bence düşünmeliyiz ki bunlar, hani Yunan *basileus*larından bahsetmiştik, bunların erken dönemlerde kraliyet işlevlerinden, ama bunlar gerçek kral gibi değildi. Spartalıların güçleri vardı, ama bahsettiğim kraliyet gücü gerçekten bu krallarda bulunmaktaydı, ama güçlerini biraz baltalayan bir şey de bunlardan iki tane bulunuyor olmasıydı. Bu demektir ki birinin öbürünün kararlarını veto etme hakkı bulunmaktaydı, bu da hiç birinin tam bir kralın gücüne hiç bir zaman sahip olamayacağıydı. İki şey daha. Birisi bunların *gerousia*, yaşlılar konseyinin çok önemli güçleri vardı ve bunların bir kısmı kraliyetle bağlantılıydı. Bir grup Spartalı daha vardı, bir konsey daha, – size *gerousia*'ya seçilenlerin hayat boyu bu konumda kaldıklarını söylemeyi unutmuştum, bir konsey daha vardı, beş Spartalı erkekten oluşan konsey, buna *ephoros* deniliyordu.

Bu *ephoros*lar sıradan Spartalılarından oluşmaktaydı ve Spartalı olan herhangi birisi olabiliyordu. Krallarla karşı karşıya geldikleri bir konum da kralların kararlarına değişiklikler yapabilmeleriydi, eğer herhangi bir kralın yanlış yaptığını düşünüyorlarsa, kanunlara karşı gelmişlerse, yanlış yapmışlarsa, krallar *gerousia* tarafından yargılanabiliyordu. Bunun biçimsel olduğunu düşünebilirsiniz, ama Sparta tarihi suçları yüzünden yargılanan krallarla dolu ve sonuçta bunlar kraliyetten indirilip sürgüne dahi yollanabiliyordu. Bunlar aslında çok kuvvetli kısıtlamalardı. Zannederseniz zamanım bu kadar. Gelecek sefere Sparta devletiyle ilgili tartışmamızı bitireceğiz ve bu şekilde devam edeceğiz.

[metin sonu]